

УДК 615.8:376-056.264]:616.8](075.8)
ББК 74.3+56.1я73
Б 43

Рекомендувала вчена рада факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 4 від 27.03.2025 року)

Рецензенти:

Оксана ДЖУС – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри логопедії та інноваційних технологій в інклюзії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Світлана МИХАЛЬСЬКА – доктор психологічних наук, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наталія ГОНЧАРУК – доктор психологічних наук, професор кафедри загальної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Б 43 БЄЛОВА О.Б. Логотерапія при неврологічних порушеннях: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2025. 56 с. [Електронне видання].

Навчально-методичний посібник включає основний зміст теоретичної та практичної підготовки освітнього компоненту «Логотерапія при неврологічних порушеннях», згідно з чинною освітньо-професійною програмою Спеціальна освіта (Логопедія). Розроблений для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта зі спеціалізації А6.01 Логопедія.

ББК 74.3+56.1я73
© Бєлова О.Б., 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Тема 1. Проблематика та причини неврологічних порушень	4
Тема 2. Види мовленнєвих порушень при неврологічних розладах ...	7
2.1. Симптоми та логопедичний вплив при афазії	7
2.2. Симптоми та логопедичний вплив при апраксії мовлення	10
2.3. Симптоми та логопедичний вплив при дизартрії	11
2.4. Симптоми та логопедичний вплив при дисфонії	14
2.5. Симптоми та логопедичний вплив при дисфагії	14
2.6. Симптоми та логопедичний вплив при агнозії	15
Тема 3. Логотехнології при неврологічних порушеннях	16
3.1. Вправи на стимулювання нейромоторних функцій	16
Стимулювання орального пракису	16
Динамічність кистьового пракису	18
3.2. Вправи на відпрацювання фонематичного сприйняття	22
3.3. Вправи з формування лексичного рівня мовлення	23
3.4. Вправи з формування граматичного рівня мовлення	26
3.5. Вправи з нормалізації просодичного рівня мовлення	28
Нормалізація тону м'язів тіла	28
Нормалізація фізіологічного, носового, мовленнєвого дихання	37
Нормалізація голосу, темпу, тембру, інтонації, дикції	43
Тема 4. Психотехнології при неврологічних порушеннях	46
4.1. Вправи на активацію пізнавальних процесів	46
Активація вербальної уваги	46
Активація слухомовленнєвої пам'яті	47
Активація вербально-просторового уявлення	48
Активація вербально-логічного мислення	49
Перелік орієнтовних питань до підсумкового контролю	51
Рекомендована література	55

ВСТУП

Логотерапія при неврологічних порушеннях – це лекційний курс освітнього компонента «Логотерапія при неврологічних порушеннях», який забезпечує сучасне уявлення про мовленнєві порушення, що виникли під час неврологічних розладів; розкрито патології нервової системи різного типу; охарактеризовано основні причини неврологічних захворювань; описано симптоми порушень мовлення при ураженні центральної нервової системи; систематизовано базову логопедичну допомогу, що ґрунтується на лого- та психо- технологіях.

Метою вивчення освітнього компоненту «Логотерапія при неврологічних порушеннях» є формування науково-теоретичної фахової підготовки, підвищення професійної компетентності здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта зі спеціалізації А6.01 Логопедія; забезпечення їх базовими уявленнями про особливості неврологічних розладів в осіб з порушеннями мовлення; розширення знань, вмінь та навичок щодо логопедичної терапії.

Освітній компонент покликаний систематизувати знання, вміння та навички здобувачів вищої освіти з даної проблематики, що забезпечує формування у них відповідного рівня готовності до засвоєння освітніх компонентів таких як: «Афазіологія», «Оцінювання та реабілітація порушень навичок ковтання», «Логоритмика з методикою», «Методики логопедичної підтримки дітей з комбінованими порушеннями» та ін.

У навчально-методичному посібнику розглянуто основні положення освітнього компоненту, винесено питання, які здобувачі вищої освіти мають засвоїти під час теоретичної підготовки та самостійної роботи з літературою; подано тематичний план лекційних занять; пропонується список основних та додаткових наукових і методичних джерел.

Під час вивчення освітнього компоненту здобувачі вищої освіти повинні засвоїти: теоретичні основи «Логотерапії при неврологічних порушеннях»; визначати причини, що викликають неврологічні захворювання; розуміти складність неврологічних уражень центральної нервової системи, супутніх структур; знати симптоми мовленнєвих порушень; визначати структуру порушення, локалізацію вогнища ураження з урахуванням часу його виникнення і морфологічно-фізіологічної зрілості нервової системи, що дозволить осмислити етіологічні та патогенетичні механізми; вміти правильно вибудувати тактику логопедичної роботи; використовувати на практиці лого- та психо- технології.

ТЕМА 1. ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПРИЧИНИ НЕВРОЛОГІЧНИХ ПОРУШЕНЬ

План

- 1.1. Сутність «Логотерапії при неврологічних порушеннях».
- 1.2. Причини неврологічних порушень.
- 1.3. Взаємозв'язок «Логотерапії при неврологічних порушеннях» з іншими дисциплінами (*самостійне опрацювання*).

Література: 1; 3; 4; 6

1.1. Сутність «Логотерапії при неврологічних порушеннях»

Неврологічні захворювання – це патології нервової системи різного типу, які відрізняються важкістю перебігу та складністю у лікуванні. Патологічні процеси можуть протікати в центральній та периферичній нервовій системі, ускладнюючись психічними, мовленнєвими, когнітивними розладами а також поведінковою девіацією.

Логотерапія при неврологічних порушеннях призначена для людей в котрих виникли проблеми з функціями мовлення в наслідок різних несприятливих чинників (аварій, травм головного мозку, хвороб, пренатальна, постнатальна патологія тощо).

Логотерапія адаптована до індивідуальних потреб та можливостей осіб з порушеннями мовлення. Призначена для дітей, у яких виявлені симптоми:

- мовлення не розвинуте до трьох років (не чітке, лепетне, відсутнє);
- наявність логоневрозу;
- проблеми під час прийому їжі (відмова, не пережовування, труднощі ковтання, жування);
- слиновиділення (ротова порожнина постійно привідкрита);
- постнатальні та натальні, перенатальні наслідки (недоношеність, перебування в інкубаторі, вигодовування через зонд);
- наявність неврологічних розладів, генетичних синдромів, розладів аутистичного спектру, психомоторного розвитку.

1.2. Причини неврологічних порушень

У дорослих неврологічні порушення можуть бути викликані:

- травмами головного мозку;
- інфекціями;
- пухлинами мозку;
- генетичною обумовленістю;
- розсіяним склерозом;
- інсультом;
- травмами ЦНС (хв. Паркінсона);
- проблемою в розвитку та ін.

Визначені причини впливають на мовленнєву функційність, де можливе:

- ускладнення артикуляції;
- повільна обробка мовленнєвої інформації;
- порушення вільного мовлення;
- зміна голосу;
- поєднання усіх цих проблем.

Черепно-мозкова травма – фізична травма голови, виникає проблема контролю м'язів, що призводить до нейрогенних розладів мовлення.

Симптоми порушень мовлення:

- мовлення невиразне;
- не розуміння зверненого мовлення;
- важкість підбору слів;
- не розуміння невербальних сигналів;
- знижене розуміння прочитаного;
- утруднене жування;
- утруднений кашель;
- утруднене ковтання;
- задихання під час їжі.

Для реабілітації важлива логопедична робота, яка включатиме вправи та стратегії для відновлення мовленнєвих здібностей.

Розсіяний склероз – це демієлінізуюче захворювання з ураженням провідних шляхів білої речовини головного та спинного мозку. Відбувається порушений зв'язок між центральним та периферичним відділами (між мозком та тілом).

Етіологічні чинники це:

Ендогенні (внутрішні) генетичні особливості;

Екзогенні (зовнішні, фізичні, температурні чинники) вірусні інфекції, дефіцит вітаміну D.

Симптоми порушення мовлення:

Виникає дизартрія

- мовлення невиразне;
- порушення орального праксису;
- порушення артикуляційного праксису;
- зміна якості голосу.

Логопедичний вплив як при дизартріях включатиме вправи та стратегії для відновлення мовлення.

Інсульт – гостре порушення мозкового кровообігу, що спричинює ушкодження тканин мозку і розлади його функцій. До інсультів відносять інфаркт мозку, крововилив у мозок і субарахноїдальний крововилив.

Окрім фізичних та когнітивних порушень можуть виникнути вербальні проблеми. Які впливають на розуміння та продукування мовлення. Існують різні

види афазії. Це труднощі з говорінням (експресивна афазія) або розумінням (сенсорна афазія) мовлення.

Симптоми порушення мовлення:

- мовлення незрозуміле;
- труднощі скласти речення;
- заміна слів;
- не розуміння зверненого мовлення;
- знижена здатність писати;
- повторення слів;

Логопедична робота відповідно до форм афазії.

Пухлина головного мозку – група внутрішньочерепних новоутворень, які можуть уражати як церебральні тканини, так і залози мозку (гіпофіз і шишкоподібне тіло), його оболонки, кровоносні судини чи нерви. Впливають на мовлення прямо чи опосередковано. Викликають труднощі з артикуляцією, пошуком слів, розумінням мовлення і зміною якості голосу.

Симптоми порушення мовлення:

- порушення артикуляції;
- пошук потрібних слів;
- не розуміння зверненого мовлення;
- зміна якості голосу.

Логопедична робота спрямована на:

- стимулювання вимови звуків мовлення;
- відновлення та корекція фразового мовлення;
- робота над семантикою слова;
- відновлення голосу.

Хвороба Паркінсона є прогресуючим неврологічним розладом, який з часом погіршується. Це впливає на здатність координувати м'язи. Тіло виробляє речовину під назвою *дофамін*, який утворюється в частині мозку під назвою чорна субстанція. Під час хвороби Паркінсона чорна субстанція починає відмирати, що зменшує вироблення кількості дофаміну.

Симптоми порушення мовлення:

- приглушене мовлення;
- тихе мовлення;
- дисфагія (утруднене ковтання);
- тремтячий голос;
- дизартрія.

Логопедична робота. Самостійно лікувати хворобу Паркінсона логопед не може, лише у співпраці з медичними фахівцями. Логопедичний вплив спрямований на:

- масаж м'язів, що беруть участь в акті ковтання, жування, міміки; масаж м'язів язика;
- виконання комплексу спеціальних вправ лікувальної гімнастики для підвищення функціональної активності вищезазначених м'язів.

Нейрогенні порушення мовлення можуть розвинути у дітей. Причинами цього стають дитячий церебральний параліч (ДЦП), генетичні захворювання та черепно-мозкові травми. Ці розлади призводять до труднощів з мовленням.

ТЕМА 2. ВИДИ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ ПРИ НЕВРОЛОГІЧНИХ РОЗЛАДАХ

План

- 2.1. Симптоми та логопедичний вплив при афазії
- 2.2. Симптоми та логопедичний вплив при апраксії мовлення
- 2.3. Симптоми та логопедичний вплив при дизартрії
- 2.4. Симптоми та логопедичний вплив при дисфонії
- 2.5. Симптоми та логопедичний вплив при дисфагії
- 2.6. Симптоми та логопедичний вплив при агнозії

Література: 3; 6; 7; 8; 9;10

2.1. Симптоми та логопедичний вплив при афазії

АФАЗИЯ – порушення викликане пошкодженням мовленнєвих центрів головного мозку.

Причини порушення:

- інсульт;
- травми головного мозку;
- інфекції головного мозку;
- запалення головного мозку (енцефаліт, менінгіт);
- пухлини головного мозку;
- судинні захворювання головного мозку.

Характеризується порушеннями різних мовленнєвих модальностей (експресивне, імпресивне мовлення, читання та письмо); охоплює різні рівні організації мовлення (фонетику, лексику, граматику, семантику); впливає на зв'язки з іншими психічними процесами і призводить до дезінтеграції всієї психічної сфери людини, порушуючи, передусім комунікативну функцію мовлення.

Розрізняють 7 форм афазій

- Аферентна моторна афазія.
- Еферентна моторна афазія.
- Сенсорна акустико-гностична афазія.
- Сенсорна акустико-мнестична афазія.
- Семантична афазія.
- Динамічна афазія.
- Амнестична афазія

Аферентна моторна афазія – ураження нижніх відділів премоторної зони кори у лобній долі лівої півкулі (центр Брока).

Симптоми:

Когнітивні зміни – порушена слухомовленнєва пам'ять.

Експресивне мовлення – вимова ізольованих звуків, грубо порушене звукове структурування слова, вербальні парафазії (заміна слів), персеверації (повтор складів, слів), контамінації (утворення нових слів) тощо. Дієслова переносяться в кінець речення. Мовлення уповільнено.

Імпресивне мовлення – розуміння змісту повідомлень лише під час повільного мовлення, утруднене сприймання переносних значень слів.

Читання – ускладнене розуміння речень із складною структурою.

Письмо – дисграфія; письмо можливе під час промовляння слів по складах.

Логопедична робота (під час розладу середнього ступеня):

- подолання порушень вимови;
- відновлення та корекція фразового мовлення;
- робота над семантикою слова;
- відновлення аналітико-синтетичного письма та читання.

Еферентна моторна афазія – ураження нижньої частини задньої центральної звивини та тім'яної області кори лівої півкулі.

Симптоми:

Експресивне мовлення – плутають звуки близькі за артикуляцією (м–н; п–б; т–д), краще збережені окремі слова, фрази; мовлення не чітке, слова діляться на склади.

Імпресивне мовлення – розуміння мовлення залишається відносно збереженим. *Читання і письмо* – ступінь порушення читання і письма залежить від тяжкості апраксії артикуляційного апарату. Читання – по складах. Є більш пошкодженим ніж письмо, це викликано порушенням симультанного (цілісного) сприймання слів.

Логопедична робота (під час розладу середнього ступеня):

- подолання розладів вимовної сторони мовлення;
- відновлення фразового мовлення;
- відновлення читання та письма.

Сенсорна акустико-гностична афазія – ураження зони Верніке в скроневій долі лівої півкулі.

Симптоми:

Експресивне мовлення – вербальні парафазії (заміна слів), нестримний потік слів не пов'язаний з темою.

Імпресивне мовлення – грубо порушується звукова структура. Порушення фонематичного слуху призводить до утруднень розпізнавання зверненого мовлення (перцептивний рівень).

Читання – залишається збереженим спостережено неправильні наголоси та літеральні парафазії (заміна літери чи звуку в слові на інші).

Письмо – порушена можливість списування.

Логопедична робота (під час розладу середнього ступеня):

- відновлення фонематичного слуху;
- відновлення розуміння значень слів;
- подолання порушень мовлення;
- відновлення писемного мовлення.

Сенсорна акустико-мнестична афазія – ураження третини середньої скроневої звивини скроневої долі лівої півкулі.

Симптоми:

Когнітивні зміни – порушення слухомовленнєвої пам'яті, об'єму утримання мовленнєвої інформації, зорової пам'яті, слабкість зорових образів слів.

Експресивне мовлення – труднощі під час вимови серії слів; словесні парафазії (заміна слів), контамінації (утворення нових слів); аграматизм.

Імпресивне мовлення – порушується сприймання довгих речень (5-7 слів).

Читання – Літеральні парафазії (заміна літери чи звуку в слові на інші).

Письмо – номінативна (називання предметів) сторона більш збережена.

Логопедична робота (під час розладу середнього та легкого ступенів):

- розширення обсягу слухового сприйняття (показ предметів за назвою);
- корекція слухомовленнєвої пам'яті (запам'ятовування слів, фраз, текстів);
- подолання труднощів називання предметів;
- організація розгорнутого висловлювання (розповідь по серії картинок).

Семантична афазія – ураження перехрестя тім'яно-скронево-потиличних ділянок кори головного мозку у лівій півкулі.

Симптоми:

Когнітивні зміни – порушення симультанного аналізу та синтезу (уповільнена орієнтація під час сприймання інформації).

Експресивне мовлення – труднощі під час пошуку потрібного слова. Словник збіднений. У мовленні мало синонімів та антонімів.

Імпресивне мовлення – порушення розуміння складних логіко-граматичних структур.

Читання – не розуміння тексту задач. *Письмо* – стереотипне.

Логопедична робота (під час розладу середнього ступеня):

- подолання просторової апрактогнозії;
- відновлення здатності розуміння слів з просторовим значенням;
- конструювання складнопідрядних речень;
- відновлення здатності розуміння логіко-граматичних ситуацій;
- робота над розгорнутим висловлюванням.

Динамічна афазія – ураження кори головного мозку біля центру Брока.

Симптоми:

Когнітивні зміни – порушення сукцесивної (послідовної) організації мовленнєвого висловлювання. Порушений процес реалізації мовлення у зовнішнє середовище (внутрішня програма збережена).

Лексика. Важко скласти речення, розставивши серію сюжетних малюнків. *Експресивне мовлення* – мовлення уповільнене, пошкодження послідовності сюжетної лінії; труднощі під час називання предмету, власних назв.

Імпресивне мовлення. Є розрізнення елементарного ситуативного мовлення із уповільненим темпом. Труднощі під час розрізнення складних висловлювань. Читання та письмо збережені.

Логопедична робота (під час розладу середнього ступеня):

- відновлення комунікативного фразового мовлення;
- подолання персеверацій у самостійному усному та письмовому висловлюванні.

Амнестична афазія – ураження тім'яно-скронево-потиличних ділянок кори головного мозку у лівій півкулі.

Симптоми:

Когнітивні зміни – забування окремих слів та їхніх значень.

Експресивне мовлення – труднощі у підборі потрібних слів під час розмови та назви предметів. Амнестична афазія має легкий перебіг.

Логопедична робота:

- зміцнення вербальної пам'яті.

2.2. Симптоми та логопедичний вплив при апраксії мовлення

АПРАКСІЯ – це неврологічний розлад, що характеризується нездатністю виконувати цілеспрямовані, послідовні рухи або дії, які раніше були добре засвоєні. Це порушення виникає в результаті ушкодження певних ділянок мозку, зокрема лівої півкулі, яка відповідає за планування та реалізацію моторних функцій.

Виділяють види апраксій:

- оптико-просторова;
- кінестетична;
- конструктивна;
- кінетична;
- мовлення.

Апраксія мовлення – ураження ділянок лівої півкулі. Порушена здатність планувати та виконувати точні рухи, необхідні для мовлення. Виникає, під час пошкодження зв'язку між мозком та м'язами. Що призводить до труднощів координації рухів: губ, язика, щелеп.

Симптоми:

- важкість вимовити певні слова;
- монотонність мовлення;
- неправильне вживання голосних;
- наголошення неправильного складу в слові;
- труднощі з плавним переходом від одного звуку до іншого;
- важкість наслідування слова за зразком;
- неузгоджені рухи щелепою, язиком або губами під час спілкування.

Симптоми дитячої апраксії мовлення:

- лепетне мовлення не тривале або відсутнє;
- розвиток мовлення розвивається із запізненням;
- використання у мовленні кілька приголосних і голосних;
- пропуск звуків у словах;
- мовлення незрозуміле.

Логопедична робота. В обох випадках логопедичні методи лікування апраксії мовлення зосереджені на:

- масаж оральних м'язів;
- артикуляційні вправи;
- робота над фразовим мовленням.

2.3. Симптоми та логопедичний вплив при дизартрії.

ДИЗАРТРИЯ – порушення вимовної сторони мовлення, яке виникає внаслідок органічного ураження центральної нервової системи. Характеризується ослабленням або порушенням контролю над м'язами які здійснюють мовленнєву реалізацію. Дизартрія впливає на чіткість, силу і координацію мовлення.

Симптоми:

- невиразність мовлення;
- повільне, монотонне або швидке мовлення;
- носовий відтінок;
- хриплість голосу;
- труднощі з контролем гучності, висоти, темпу.

Логопедична робота під час нейрогенного розладу голосу передбачає мультидисциплінарний підхід: логопедичний вплив, фізіотерапія та допоміжні комунікаційні засоби.

Залежно від тяжкості дизартрії та її симптомів проводяться наступні види логопедичного впливу:

- формування фізіологічного та мовленнєвого дихання;
- логопедичний масаж (зміцнення оральних м'язів);
- артикуляційна гімнастика (координування язика і губ);
- корекція звуковимови (чіткість вимови звуків);
- корекція фонематичного сприймання;
- подолання недоліків граматичного та лексичного рівнів мовлення;

- корекція просодичної сторони мовлення (темп, ритм, голос, інтонація);

БУЛЬБАРНА ДИЗАРТРИЯ – ураження речовин продовгуватого мозку та ядр черепно-мозкових нервів.

Симптоми:

- атонія (слабкість), гіпотрофія (м'якість), атрофія м'язів;
- слабкий/відсутній глотковий, піднебінний та нижньощелепний рефлекс;
- порушення довільних та недовільних рухів артикуляції;
- порушення фізіологічного та мовленнєвого дихання;
- гіперсаливація (надмірне слиновиділення);
- парез м'якого піднебіння (втрата рухливості м'язів).

Логопедична робота:

- нормалізація мовленнєвого дихання;
- подолання гіпотонуса в мимічній та артикуляційній мускулатурі;
- розвиток рухливості м'язів артикуляційного апарату;
- корекція вимовної сторони мовлення;
- нормалізація фонетичного рівня мовлення;
- відновлення просодичного рівня мовлення;
- контроль власного мовлення.

ПСЕВДОБУЛЬБАРНА ДИЗАРТРИЯ – ураження провідних шляхів, що з'єднують ядра бульбарних нервів (мовоглоточного, блукаючого, під'язичного) з моторною корою мозку.

Симптоми:

- гіпертонус та спазми м'язів мовленнєвого апарату;
- неправильна вимова дзвінких, шиплячих та свистячих звуків;
- язик напружений, западає;
- мовлення уповільнене, змашене, не інтонаційне;
- голос хриплий;
- назалізація;
- укорочення дихальних фаз;
- побудови фраз окремими короткими реченнями.

Логопедична робота:

- формування установки на корекцію вимовної сторони мовлення;
- подолання гіпертонусу в мимічній та артикуляційній мускулатурі;
- розвиток рухливості м'язів апарату артикуляції;
- нормалізація мовленнєвого дихання;
- нормалізація фонетичного забарвлення звуків;
- відновлення просодичного рівня мовлення;
- розвиток контролю над вимовою звуків мовлення.

ПІДКІРКОВА/ЕКСТРАПРАМІДНА ДИЗАРТРИЯ – ураження підкіркових вузлів мозку та нервових зв'язків.

Симптоми:

- порушення м'язового тону та наявність гіперкінезу;
- мовлення переривисте;
- порушення фонації та артикуляції;
- артикуляційний спазм, язик напружений;
- порушення просодичного рівня мовлення (темпу, ритму та інтонації; голос слабкий, глухий).

Логопедична робота:

- корекція вимовної сторони мовлення;
- зниження ступеня прояву синдрому ригідності в м'язах мовленнєвої моторики;
- формування синхронної діяльності відділів дихання, голосоутворення, звуковимови;
- розвиток рухливості м'язів апарату артикуляції;
- нормалізація мовленнєвого дихання;
- нормалізація фонетичного забарвлення звуків;
- відновлення просодичного рівня мовлення;
- розвиток контролю над вимовою звуків мовлення.

МОЗОЧКОВА ДИЗАРТРИЯ – ураження мозочку та його зв'язків з іншими відділами ЦНС.

Симптоми:

- звуковимова – різка, скандуюча;
- проблеми з жестами;
- координацією рухів та рівновагою.

Логопедична робота:

- корекція вимовної сторони мовлення;
- формування синхронної діяльності відділів дихання, голосоутворення, звуковимови;
- розвиток рухливості м'язів мовленнєвого апарату;
- нормалізація мовленнєвого дихання;
- нормалізація фонетичного забарвлення звуків;
- відновлення просодичного рівня мовлення;
- розвиток контролю над вимовою звуків мовлення.

КІРКОВА ДИЗАРТРИЯ – ураження кори головного мозку (патологічний вплив на премоторні та постцентральної зони) пошкодження мовнорухового аналізатора та порушення роботи м'язів артикуляційного апарату.

Симптоми:

- порушення довільної моторики;
- порушення вимови складних по звукоскладовій структурі слів;
- порушення інтонації голосу.

Логопедична робота: основну увагу в логопедичній роботі з подолання кіркової дизартрії слід приділяти усуненню симптомів кінетичної та кінестетичної апраксії.

2.4. Симптоми та логопедичний вплив при дисфонії

ДИСФОНІЯ – аномалія голосових зв'язок, дихальної системи, неврологічне порушення м'язів, які беруть участь у голосоутворенні, параліч голосових зв'язок, вузлики голосових складок.

Симптоми:

- зміна якості голосу, висоти чи гучності;
- хрипкий, задиханий, напружений або слабкий голос.

Логопедична робота: голосова терапія; вокальні вправи; хірургічне втручання.

- формування установки на корекцію голосової функції;
- корекція фізіологічного та фонаційного дихання;
- тренування кінестезій та координації голосового апарату з використанням фонопедичних вправ;
- автоматизація правильної фонації за допомогою вокальних вправ на розвиток сили, висоти голосу та покращення мелодико-інтонаційного боку мовлення.

2.5. Симптоми та логопедичний вплив при дисфагії

ДИСФАГІЯ – нервово-м'язові порушення. Розлад акту ковтання, а також транспортування твердої і / або рідкої їжі від ротової порожнини до шлунку. Дисфагія може бути механічною або руховою. Часто є наслідком інсульту.

Симптоми:

- зміни положення голови призводять до проблемами ковтання;
- біль під час ковтання;
- потраплянням їжі або рідини в ніс, гортань, трахею;
- тремор язика;
- порушення координації м'язів язика та щок.

Логопедична робота (зокрема, після гострої стадії інсульту):

- підбір їжі (рідкої та твердої);
- створення умов, що полегшують прийом їжі;
- стимуляція чутливості слизових оболонок ротової порожнини;
- нормалізація дихальної та голосової функцій;
- стимуляція акту ковтання;
- підвищення функціональної активності м'язів, що беруть участь в акті жування та ковтання їжі – жувальних, мимічних м'язів та м'язів язика;
- контроль за регулярною санацією ротової порожнини.

2.6. Симптоми та логопедичний вплив при агнозії

АГНОЗІЯ – пошкодження потилично-тім'яних відділів мозку (як лівої, так і правої півкулі) викликають зорові агнозії. Ці ураження кіркових структур мозку призводить до розладу сприйняття інформації.

У нейропсихології виділяють агнозії:

- предметну;
- симультанну;
- лицьову;
- символічну;
- кольорову.

Предметна агнозія – порушення цілісного сприйняття предмету. Упізнаються лише окремі частини. Має різний ступінь виразності – від максимальної (агнозія реальних предметів) до мінімальної (проблеми пізнання контурних зображень що зашумлені або при накладенні малюнка одного на один).

Симультанна агнозія – неможливість одночасного сприйняти кілька зорових об'єктів. Сприймається лише одна оперативна одиниця зорової інформації, яка є об'єктом уваги. Ці проблеми можуть проявлятися під час читання, малювання. *Симультанна агнозія* може супроводжуватися порушенням рухів очей (атаксія погляду).

Лицьова агнозія – порушення запам'ятовування осіб (від не впізнавання знайомих осіб або облич на фотографіях до не впізнавання себе в дзеркалі).

Символічна агнозія – розлад сприйняття символів, характерних для знайомих мовленнєвих систем, порушується можливість ідентифікації літер та цифр при збереженні їх написання.

Колірна агнозія – складність диференціювання змішаних кольорів.

Є.П. Кок (1966) виділяє: предметну, оптико-просторову (апрактогнозія), літерну та цифрову агнозію на кольори та обличчя.

Порушення оптико-просторового гнозису вважаються характерними для дітей з органічним ураженням мозку (дизартріями, алаліями).

- важко орієнтуються в поняттях «право» «ліво»;
- спостерігається порушення рахунку;
- важко встановлюють просторові відносини між явищами дійсності у предметно-практичній діяльності та розумінням їх в імпресивному мовленні;
- стійкі розлади писемного мовлення (що призводять до дислексії та дисграфії).

Стійкі просторові порушення зберігаються під час малювання людини: зображення відрізняється бідністю, примітивністю та малою кількістю деталей (особливо у алаліків).

Слухове сприйняття включає системи кодів:

- ритміко-мелодійні – визначає музичний слух;
- фонематичні – визначає звукові коди мовлення.

Під час уражень слухової системи правої та лівої півкуль виникає слухова агнозія, що призводить до порушень слухового сприйняття.

Залежно від рівня ураження слухової системи виділяють:

- 1) слухову агнозію (несприйняття простих фізичних звуків);
- 2) аритмію (порушення сприймання ритму);
- 3) амузію (не сприймання мелодій);
- 4) порушення інтонаційної сторони мовлення (просодики);
- 5) мовленнєву акустичну агнозію (нерозрізнення зв.мовлення).

Фонетичне недорозвинення мовлення має кілька ступенів вираження:

легкий – недостатнє розрізнення фонем, труднощі у звуковому та складовому аналізі, особливо у виділенні окремих звуків, які порушені у вимові;

середній – недостатньою диференціацією значної кількості звуків із кількох фонетичних груп, навіть при їх правильній вимові;

тяжкий – навички звукового та складового аналізу формуються зі значними труднощами і важко диференціюються відношення між звуковими елементами

Фонетичні порушення слухового сприйняття за дослідженнями вчених найбільш притаманні дітям з

- **дислалією** – порушення звуковимови при нормальному слухові та збереженій іннервації мовленнєвого апарату;
- **дизартрією** – порушення вимовної сторони мовлення, яке виникає внаслідок органічного ураження центральної нервової системи.;
- **ринолалією** – порушення тембру голосу та звуковимови, обумовлене анатомо-фізіологічними дефектами мовленнєвого апарату;
- **тахілалією** (на фоні простої дислалії) – недостатньо сформована звуковимовна складова та патологічно
- прискорений темп мовлення;
- **дисфонія** (на фоні простої дислалії) – порушення голосу.

ТЕМА 3. ЛОГОТЕХНОЛОГІЇ ПРИ НЕВРОЛОГІЧНИХ ПОРУШЕННЯХ

План

- 3.1. Вправи на стимулювання нейромоторних функцій
- 3.2. Вправи на відпрацювання фонематичного сприйняття
- 3.3. Вправи з формування лексичного рівня мовлення
- 3.4. Вправи з формування граматичного рівня мовлення
- 3.5. Вправи з нормалізації просодичного рівня мовлення

Література: 2; 3; 11; 12

3.1. Вправи на стимулювання нейромоторних функцій

Стимулювання орального пракису

Мета: сформувати вміння утримувати органи артикуляції в заданому положенні.

Інструкція. Утримувати органи артикуляції в потрібному положенні від трьох до п'яти секунд.

- **«Усмішка».** Губи розтягнені в усмішці, верхні і нижні зуби зімкнені, їх добре видно. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Трубочка».** Губи витягнуті вперед (зуби зімкнуті). Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд
- **«Лопатка».** Широкий, розслаблений язик висунути, покласти на нижню губу. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Голочка».** Усміхнутися, висунути язик уперед. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Чашка».** Відкрити рот, бічні та передні краї широкого язика підняти догори. Не торкатися зубів. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд
- **«Конячка»** (кляцання язиком). Витягнути рот. Присмоктати язик до піднебіння, кляцати язиком. Спочатку повільно, потім швидше, розтягуючи під'язичну зв'язку. Повторити чотири-п'ять разів
- **«Смачне варення».** Висунути широкий язик, облизати верхню губу і сховати язик углиб рота. Повторити чотири-п'ять разів.
- **«Гойдалка».** Відкрити рот, напруженим язиком тягтися до верхніх та нижніх зубів по черзі. Повторити чотири-п'ять разів.
- **«Годинник».** Відкрити рот, розтягнути в усмішці губи, кінчиком вузького язика тягнутися то до правого, то до лівого вуха (в різні куточки рота). Стежити, щоб щелепа й губи не рухалися. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Парканчик».** Губи розтягнені в усмішці, верхні і нижні зуби зімкнені, їх добре видно.
- **«Неслухняний язичок».** Широкий, розслаблений язик висунути, покласти на нижню губу і промовляти «пя-пя-пя». Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Чисті зуби».** Відкрити рот, розтягнути в усмішці губи, кінчиком язика «чистити» внутрішню сторону нижніх зубів. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Гірка».** Відкрити рот, кінчик язика захований за нижні різці, спинка язика піднята вгору. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Літачок».** Дитині потрібно в спеціальному артикуляційному положенні здути ватну кульку, що знаходиться на її носі: відкрити рот, розтягнути в невеликій усмішці губи, широкий язик покласти на нижню губу, спрямовувати видихуване повітря на кінчик язика. Виконувати чотири-п'ять разів
- **«Бублик».** Губи округлені, витягнуті вперед. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Маляр».** Відкрити рот, кінчик язика рухається періодично то до верхніх зубів, то до піднебіння. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Кошеня п'є молоко».** Відкрити рот, бічні та передні краї широкого язика підняти догори. Не торкатися зубів. Кінчик язика рухається від нижньої губи до верхньої. Вправа триває від трьох до п'яти секунд.

- **«Змійка».** Відкрити широко рот. Висунути гострий кінчик язика, а потім прибрати його до рота. Вправу повторювати чотири-п'ять разів.
- **«Індичата».** Відкрити рот, покласти широкий язик на верхню губу; кінчик язика динамічно рухати то вправо, то вліво. Потім вправа виконується з участю голосу, в результаті має вийти дзвінке звукосполучення [бл]-[бл]-[бл]-[бл]. Вправа триває від трьох до п'яти секунд.
- **«Пароплав».** Відкрити рот, покласти широкий язик між зубами і промовляти звук [и]- [и]- [и]- [и]. Вправа триває від трьох до п'яти секунд.
- **«Грибочок».** Відкрити рот, присмоктати кінчик язика до верхнього піднебіння. Вправу повторювати від шести-семи разів.
- **«Гармоніка».** Відкрити рот, присмоктати кінчик язика до верхнього піднебіння. Рот з «прикріпленим» язиком по чергово відкривати та закривати. Вправу повторювати від шести-семи разів.
- **«Барабан».** Відкрити рот, постукати кінчиком язика по авіолям, вимовляти динамічно та швидко звук [д]-[д]-[д]-[д]-[д].
- **«Кішка сердиться».** Відкрити рот, кінчик язика захований за нижні різці, його бічні краї притиснути до верхніх корінних зубів, спинка піднята вгору. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) Гімнастика для ротики (артикуляційна) №1
<https://www.youtube.com/watch?v=ffxaloBdHaw>
- 2) Артикуляційна гімнастика (база)
<https://www.youtube.com/watch?v=ayrscEIc0I>
- 4) Артикуляційна гімнастика (музика)
<https://www.youtube.com/watch?v=HcE3iNXfSKo>

Динамічність кистьового пракису

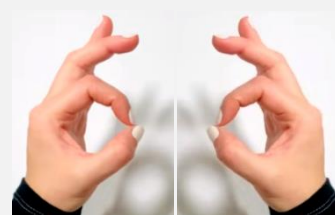
Мета: розвинути кінестетичний пальцевий праксис та кінетичні рухи рук; сформувати чуття ритму, концентрацію уваги, самоконтроль.

Інструкція. Демонструють відео пальчикової гімнастики. Повторювати рухи рук і пальців, які висвітлюються на екрані.

I. Виконується вправа правою рукою, потім лівою, в кінці – обома: «кулак», «долоня» (розкрита долоня ставиться на стіл), «гусак» (з позиції «кулак» витягуємо вперед вказівний та великий пальці), «Ок» (з позиції «долоня» з'єднуємо вказівний та великий пальці).

I комплекс вправ

Виконує вправу права рука (повторити комплекс рухів 4 рази)				
				
0	1	2	3	4
Виконує вправу ліва рука (повторити комплекс рухів 4 рази)				

				
0	1	2	3	4
Виконують вправу обидві руки (повторити комплекс рухів 4 рази)				
				
0		1	2	
				
0		1	2	

II. Виконується вправа правою рукою, потім лівою, в кінці – обома: «кулак», «клас» (з позиції «кулак» витягуємо вперед великий палець), «кулак», «заєць» (з позиції «кулак» витягуємо вперед вказівний та середній пальці).

II комплекс вправ

Виконує вправу права рука				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1	2	3	4	
Виконує вправу ліва рука				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1	2	3	4	
Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1		2		

				
3		4		

III. Виконується вправа правою рукою, потім лівою, в кінці – обома: «долоня», «погано» (з позиції «кулак» витягуємо донизу великий палець), «долоня», «вказівний» (з позиції кулак витягуємо вперед вказівний палець).

III комплекс вправ

Виконує вправу права рука					Повторити комплекс рухів 4 рази
					
1	2	3	4		
Виконує вправу ліва рука					Повторити комплекс рухів 4 рази
					
1	2	3	4		
Виконують вправу обидві руки					Повторити комплекс рухів 4 рази
					
1		2			
					
3		4			

IV. Виконують вправу обома руками: «плескання в долоні», «розкрити долоні», «плескання в долоні», «обіймання» (права долоня з'єднується з лівою).

IV комплекс вправ

Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1		2		
				
3		4		

V. Виконують вправу обома руками: «обіймання» (права долоня з'єднується з лівою), «голуби» (долоні розкриті, великі пальці поряд), «обіймання», «плескання в долоні».

V комплекс вправ

Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1	2			
				
3	4			

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) BRAIN GYM Warm Up with Emoji and Metronome l Fine Motor Exercise for fingers, hands l Handwriting https://youtu.be/Iatni_Jk9ks,
- 2) HANDWRITING WARM UPS l Hand and Finger Exercises Teletherapy l Occupational Therapy for Kids Writing <https://youtu.be/xH0e9yHANjk>
- 3) HANDWRITING WARMS UPS With Pencil l Beginner Hand and Finger Exercises for Kids <https://youtu.be/gMpq7ql9fAw>
- 4) Brain Break Hand Exercise Warm Up to 'Twinkle Twinkle Little Star' for Beginner <https://youtu.be/5he1sCixSLM>
- 5) Hands Gymnastics, Fingers Warm Up & Brain Break with Emoji <https://youtu.be/G3sgLZtp9Ck>
https://youtu.be/Iatni_Jk9ks

6) Пальчикові ігри з олівцями, дрібна моторика

[youtube.com/watch?v=-dTeN8QdB4Q](https://www.youtube.com/watch?v=-dTeN8QdB4Q)

7) Пальчикова гімнастика. Кінезіологічні вправи 2

<https://www.youtube.com/watch?v=GYJw-sVZW4w>

3.2. Вправи на відпрацювання фонематичного сприйняття

Вправи на відпрацювання фонематичного аналізу, уявлення

Мета: сформувати фонематичне сприйняття, фонематичний аналіз та фонематичну уяву.

«Диференціація близьких за звучанням фонем»

Мета: сформувати вміння розрізняти близькі за звучанням фонemi.

Інструкція. Повторювати за логопедом склади та слова, у яких фонemi акустично подібні. Наприклад, па-ба; па-ба-па; ба-па-ба; пити – бити – мити; шити – жити – лити тощо.

«Виділення звуку з групи звуків»

Мета: сформувати навичку виділяти звук з групи звуків.

Інструкція. Потрібно запам'ятати відповідний звук. Почувши його серед інших приголосних та голосних звуків, необхідно плеснути в долоні. Наприклад, потрібно почути звук [с] серед інших звуків [м, н, с, р, д, к].

«Визначення звуку в слові»

Мета: сформувати вміння визначати звук в слові.

Інструкція. Уважно послухати слова і знайти в них відповідний звук. Якщо він є в слові, то плеснути в долоні.

«Покажи, де?»

Мета: сформувати вміння розрізняти слова-пароніми (близькі за звуковим складом і вимовою, але різні за значенням).

Інструкція. Логопед демонструє картинку і називає слова-пароніми, необхідно визначає озвучений предмет. Наприклад, «Покажи, де лис? А де ліс?» (шапка – жабка, мишка – миска, синичка – сунічка, коза – коса, сова – сода, колосок – колобок, чайка – майка, корона – коро́ва, маска – каска).

«Визначення першого та останнього звуку в слові»

Мета: сформувати вміння визначати звук в слові.

Інструкція. Логопед читає слова, у яких необхідно назвати перший, останній та звук посередині.

«Знайди звук в назві предмета»

Мета: сформувати вміння зіставляти звук з назвою предмета.

Інструкція. Логопед розкладає картинки із зображеннями предметів, озвучує їх і просить відшукати той малюнок, у назві якого є відповідний звук.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Ігри для розвитку фонематичного уявлення <https://vseosvita.ua/library/ihry-dlia-rozvytku-fonematychnoho-uiavlennia-662081.html>
- 2) Фонематичний контроль та уявлення <https://vseosvita.ua/library/fonematicni-kontrol-ta-uavlenna-493848.html>

«Хто більший»

Мета: сформувати вміння зіставляти звук із словом.

Інструкція. Потрібно підібрати слова, які починаються на заданий звук.

«Почуй звук»

Мета: сформувати вміння зіставляти звук із словом.

Інструкція. Послухати слово, і визначити місце заданого звуку.

«Назви потрібне слово»

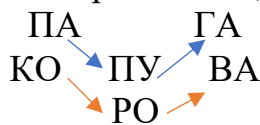
Мета: сформувати вміння зіставляти звук зі словом.

Інструкція. За завданням логопеда необхідно вимовляти слова з певним звуком на початку, посередині, в кінці слова.

«Почитай склади за стрілочками»

Мета: сформувати вміння зіставляти букву зі звуком та утворювати склади, слова; розвинути елементарне читання.

Інструкція. На картинці зображено сплутані склади. Керуючись вказівними стрілочками, необхідно прочитати слово по складах. Наприклад:

3.3. Вправи з формування лексичного рівня мовлення

Особливості роботи під час формування лексичного рівня мовлення

Формування лексичного рівня мовлення в осіб з логопатологією на кожному корекційно-навчально-розвивальному етапі відбувається в певній послідовності:

- 1) вивчення слів однієї тематичної групи під час бесіди (із використанням ментальних карток, дидактичних картинок) або перегляду відеопрезентацій;
- 2) засвоєння значень слів під час дидактичних ігор (із використанням коректурних таблиць, дидактичних карток), де активуються розумові операції (аналіз – розподіл спільних та відмінних ознак предметів; синтез – поєднання властивостей чи ознак предметів в єдине ціле; порівняння – зіставлення між собою предметів за спільними або відмінними ознаками; узагальнення –

поєднання предметів за спільними ознаками; абстрагування – зосередження на певних ознаках предмета);

3) вживання нових слів в мовленні під час опису сюжетних картинок.

Додатково використовуються суміжні завдання, що спрямовані для розвитку вербально-логічного мислення.

Основними засобами для розвитку лексичного рівня мовлення є:

- ментальні картки (створюють цілісний образ ключових понять та визначають взаємозв'язки між ними);
- коректурні таблиці (забезпечують наочно-інформативну площину для здійснення самостійного вибору);
- дидактичні картки (акцентують увагу на наочних символах, формують уявлення про предмети);
- ілюстровано-сюжетні картинки (сприяють розвитку зв'язного мовлення).

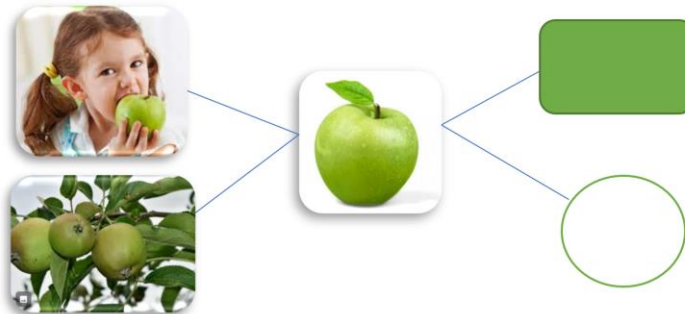
Вправи з формування імпресивного та експресивного мовлення

Мета: сприяти розвитку імпресивного та експресивного мовлення

«Вивчення властивостей предметів»

Мета: сформувати знання про семантичне значення слова.

Інструкція. Логопед демонструє ментальну картку із запланованої теми, на якій зображено певний предмет. Особі з порушеннями мовлення потрібно уважно роздивитись схему і описати властивості заданого предмета. Наприклад, під час показу ментальної картки з теми «Фрукти», на якій зображено яблуко. Потрібно сказати, що яблуко за формою кругле, за смаком солодке, за кольором зелене, росте на дереві.

«Що зображено на малюнку?»

Мета: сформувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Що робить хлопчик? Назви його дії».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка

<https://i.pinimg.com/originals/4e/d2/7b/4ed27bf8a21282cbd9caf6aa3d0ab222.jpg>

2) Дидактична гра Лото <https://www.pinterest.com/pin/264445809362041424/>

«Слово навпаки»

Мета: сформувати вміння використовувати в мовленні слова з протилежним значенням (антоніми).

Інструкція. Логопед читає слова, до яких необхідно підібрати слово з протилежним значенням. Наприклад: *гарячий – холодний, мокрий – сухий, м'який – твердий, брудний – чистий, шкідливий – корисний, гіркий – солодкий, сумний – веселий, чорний – білий, гідкий – гарний, високий – низький* тощо.

«Добрити антоніми до багатозначних слів»

Мета: сформувати вміння використовувати в мовленні слова з протилежним значенням (антоніми).

Інструкція. Логопед читає багатозначні слова, до яких необхідно підібрати антоніми, які відрізняють один від одного. Наприклад: *теплий одяг – легкий одяг, тепла погода – холодна погода, теплий чай – холодний чай, тепле літо – прохолодне літо, тепла вода – крижана вода.*

«Скажи іншим словом»

Мета: сформувати вміння розуміти слова-синоніми.

Інструкція. Логопед читає слова, до яких необхідно підібрати слово близьке за значенням. Наприклад: *веселий – радісний, грайливий; берегти – дбати, жаліти, доглядати; відважний – мужній, хоробрий, сміливий; гарний – чарівний, чудовий, вражаючий.*

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка із завданням 1

childdevelop.com.ua/html/temp/files/e/e713e1fc2f882cefcc1964ff8f4c86ea.pdf

2) Дидактична картка із завданням 2 <https://childdevelop.com.ua/worksheets/2228/>

3.4. Вправи з формування граматичного рівня мовлення

Мета: сформувати вміння складати розповіді за картинкою; вживати в мовленні займенники; визначати число іменників; узгоджувати прикметник з іменником у числі та роді

«Віднови послідовність картинок»

Мета: сформувати вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки.

Інструкція. Логопед розкладає на столі низку картинок, об'єднаних одним сюжетом, і просить особу з логопедологією розкласти їх за порядком, а також відповісти на низку запитань. Наприклад: «Правильно розташовані картинки на столі?», «Що тут не так?», «Яка подія відбулася спочатку?», «Що сталося згодом?», «Як треба розташувати картинки?», «Поміняйте їх місцями», «Чи всі картинки розміщені послідовно?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Картинки з розвитку мовлення <https://naurok.com.ua/25-kartinok-istoriy-dlya-rozvitku-zv-yaznogo-movlennya-16849.html>
- 2) Розповідь за серією картинок <https://vseosvita.ua/library/embed/01004jhf-dbb0.pptx.html>

«Вживання особових займенників в мовленні»

Мета: сформувати вміння вживати особові займенники в мовленні (я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони).

Інструкція. Пропонують подивитися на картинки з зображеннями членів родини й замінити назви малюнків (тато, мама, бабуся, дідусь, син, донька, онук, онучка) на слова-займенники (він, вона, воно, вони).

«Вживання присвійних займенників в мовленні для першої особи – мій, моя, моє, мої»

Мета: сформувати вміння вживати присвійні займенники (мій, моя, моє, мої) в мовленні.

Інструкція. Пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено тварин, слова-займенники (мій, моя, моє, мої).

**«Вживання присвійних займенників в мовленні
для першої особи – наш, наша, наше»**

Мета: сформувати вміння вживати присвійні займенники (наш, наша, наше) в мовленні.

Інструкція. Пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (наш, наша, наше).

**«Вживання присвійних займенників в мовленні
для другої особи – твій, твоя, твоє, твої»**

Мета: сформувати вміння вживати присвійні займенники (твій, твоя, твоє, твої) в мовленні.

Інструкція. Пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (твій, твоя, твоє, твої).

**«Вживання присвійних займенників в мовленні
для другої особи – ваш, ваша, ваші, ваше»**

Мета: сформувати вміння вживати присвійні займенники (ваш, ваша, ваші, ваше) в мовленні.

Інструкція. Пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (ваш, ваша, ваші, ваше).

**«Вживання присвійних займенників в мовленні
для третьої особи – їхній, його, її, їх»**

Мета: сформувати вміння вживати присвійні займенники (їхній, його, її, їх) в мовленні.

Інструкція. Пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (їхній, його, її, їх).

«Узгодження прикметника з іменником (овочі)»

Мета: сформувати вміння узгоджувати прикметник з іменником.

Інструкція. Логопед запитує, як називають страву або напій з озвучених овочів. Наприклад: сік з моркви – морквяний; суп з гороху – гороховий; сік з капусти – капустяний; суп з картоплі – картопляний; сік з буряка – буряковий; салат з огірків – огірковий.

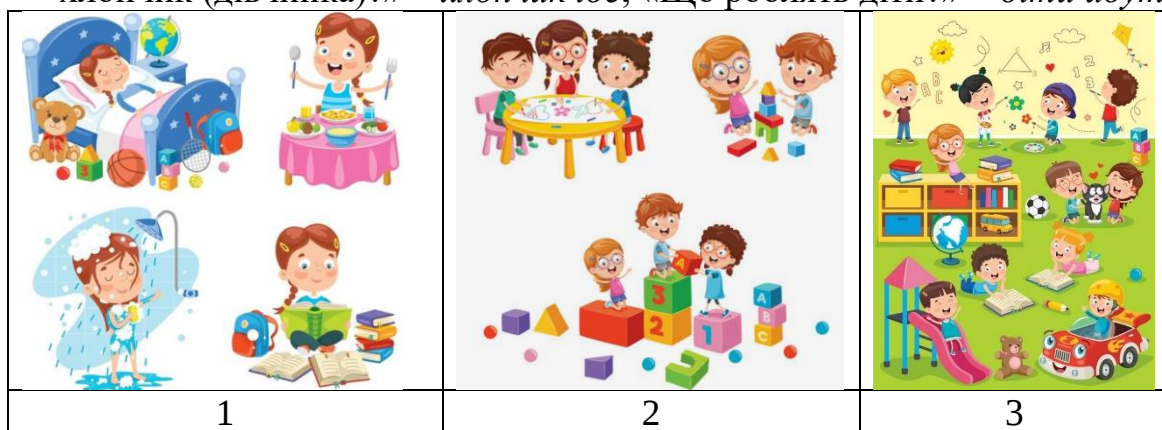
Дидактична гра «Узгодження дієслова-присудка з підметом у числі»

Мета: сформувати вміння узгоджувати дієслова-присудка з підметом у числі.

Інструкція. Логопед демонструє картинку, на якій зображено персонажів, котрі виконують різні дії. Завдання – узгодити дієслово-присудок із підметом у

числі. Наприклад, у дитини запитують: «Скажи, що робить хлопчик (дівчинка)?» – хлопчик їде, «Що роблять діти?» – діти йдуть.

хлопчик (дівчинка)?» – хлопчик їде, «Що роблять діти?» – діти йдуть.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1 <https://www.pinterest.com/pin/632896553899989027/>
- 2) Дидактична картинка 2 <https://www.pinterest.com/pin/284712007683552063/>
- 3) Дидактична картинка 3 <https://www.pinterest.com/pin/815644182526154967/>

«Що ти робиш?»

(зміна дієслова за особами та числами)

Мета: сформувати вміння змінювати дієслова за особами та числами.

Інструкція. Використовуючи займенники та добираючи відповідний час дієслова, потрібно змінити запропоновані речення. Наприклад: «Що я роблю», «Що ти (він, вони, ми) робиш?», «Що я (ти, він, вони, ми) робитиму?», «Що я (він, вони, ми) робив?», «Що я (ти, він, вони, ми) зроблю?».

3.5. Вправи з нормалізації просодичного рівня мовлення

Нормалізація тону м'язів тіла

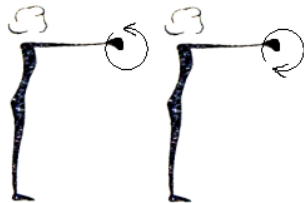
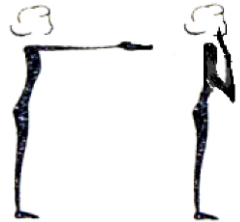
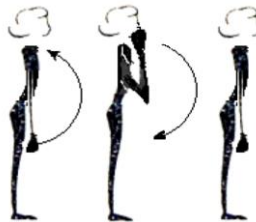
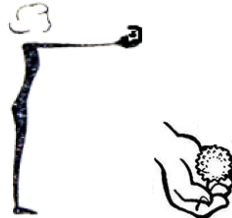
Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи тіла

Вправи «Розслаблення та напруження м'язів рук»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи рук.

Інструкція. Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів рук (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправи	Схематичний зразок виконання
1	Розслаблені обидві руки простягнути вперед на ширину плечей; у повільному темпі згинати й розгинати пальці рук.	

2	Розслаблені обидві руки простягнути вперед на ширину плечей; повільно прокручувати зап'ястя вперед (до себе) і вбік (від себе).	
3	Обидві руки простягнути вперед на ширину плечей долонями догори; згинати і розгинати руки в ліктьових суглобах у напрямку плечей.	
4	Обидві руки опустити вздовж тулуба, пальці стиснути в кулак; обертати кулаки за годинниковою стрілкою і проти неї.	
5	Обидві руки опустити вздовж тулуба, пальці стиснути в кулак; згинати і розгинати руки в ліктях.	
6	Підняти руки в різні боки до рівня плечей і обертати їх у плечових суглобах спочатку назад, потім – вперед.	
7	Підняти руки вгору і повільно опустити донизу.	
8	Стискати та розтискати в долонях маленький гумовий або масажний м'ячик.	

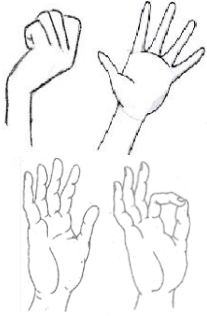
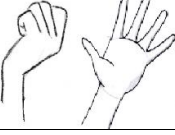
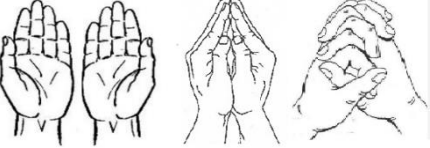
Допоміжна література:

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправи «Розслаблення та напруження пальців рук»

Мета: Розвинути кінстетичний пальцевий праксис та кінетичні рухи рук; сформувати чуття ритму, концентрацію уваги, самоконтроль.

Інструкція: Виконання вправ для розслаблення та напруження пальців рук (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправи	Схематичний зразок виконання
1	Під ритмічну музику дитина виконує рухи пальцями: зімкнення та розімкнення долонь, з'єднання та роз'єднання вказівного і великого пальця в кільце. Виконується вправа спочатку правою рукою, потім лівою, в кінці обома руками одночасно. На завершення дитина плече в долоні.	
2	Пальцями правої руки по чергово стискати з внутрішнього і зовнішнього боків кожен палець лівої руки. Потім масажувати пальці правої руки.	
3	Відігнути пальці лівої руки до зап'ястя назад, потім вперед. Те ж саме зробити з пальцями правої руки.	
4	Пальці рук міцно стиснути в кулак, потім швидко випрямити.	
5	Напружено випрямити пальці рук; з'єднати долоні; переплести пальці.	
6	Для виконання цієї вправи використовують пісок (манку або інші крупи), його набирають в кулачок і пересипають в долоню (по чергово кожною рукою).	

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Технологічна послідовність масажу кистей рук
https://allreferat.com.ua/uk/meducuna_zdorovya/referat/5084/page/2

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів рук й плечового поясу»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи рук й плечового поясу.

Інструкція: Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів рук й плечового поясу (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Дитина займає положення напівприсяду; руки приставляє до плечей, сильно напружує м'язи плечового поясу й рук; випрямляє ноги, сильно напружує м'язи; руки розставляє по боках; зменшує напруження м'язів плечового поясу й рук; розслабляє напружені м'язи (руки падають, плечі мимоволі рухаються вперед).	

Допоміжна література:

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів тулуба й рук»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи тулуба й рук.

Інструкція: Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів рук і плечового поясу (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Дитина сильно напружує м'язи тулуба й рук; виконує випад правою ногою назад, руки вперед; переносить важкість тіла на зігнуту в коліні ліву ногу, руки назад (м'язи тулуба й рук сильно напружені); зменшує напругу м'язів тулуба й рук; розслаблює м'язи опустити тулуб й руки. Повторює вправу з іншої ноги.	

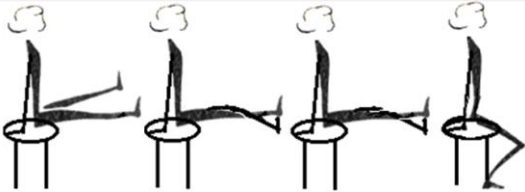
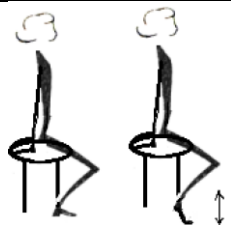
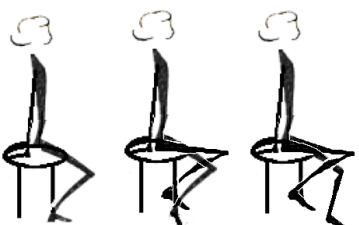
Допоміжна література:

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів ніг»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи ніг.

Інструкція. Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів ніг (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Дитина сидить на стільці, напружує та випрямляє ноги, потім опускає, розслабивши.	
2	Дитина сидить на стільці, напружує та випрямляє ноги, потім схрещує їх, виконуючи імітацію роботи ножиць; в кінці виконання вправи опускає розслаблені ноги.	
3	Пальцями ніг натискувати уявні кнопки на підлозі, чергувати напруження з розслабленням.	
4	Дитина сидить на стільці, руки опущено донизу, ноги зігнуті в колінах під тупим кутом; по чергово згинати та випрямляти пальці обох ніг.	
5	Дитина сидить на стільці, руки опущено донизу, по чергово закладає праву ногу на ліву і навпаки. Виконувати вправу ритмічно.	
6	Ходьба з високим підніманням колін і витяганням вниз ступень ніг при напруженні м'язів, під час опускання ноги на підлогу м'язи розслабити.	

Допоміжна література:

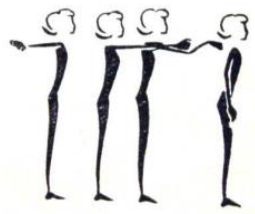
- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів тулуба»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи тулуба.

Інструкція. Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів тулуба (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Виставити руки догори; нахилити тулуб вперед; розслабити м'язи, «упустити» руки; зайняти вихідне положення.	
2	Руки на поясі; нахилити тулуб вперед; випрямити руки перед собою; розслабити м'язи та опустити руки; зайняти вихідне положення.	
3	Нахилити тулуб вперед; випрямити руки перед собою; розслабити м'язи та опустити ліву руку; розслабити м'язи та опустити праву руку; зайняти вихідне положення.	
4	Стати рівно, підняти праву руку догори; підняти ліву руку догори; нахилити тулуб вперед; розслабити та опустити обидві руки донизу.	
5	Стати рівно, підняти руки вгору; нахилити тулуб вперед, розслабити м'язи, опустити руки донизу (пасивне гойдання).	

6	Руки розставити у різні сторони; напружити м'язи, витягнути руки вперед; пальці стиснути в кулак; зменшити напругу м'язів рук (руки стають важкі); розслабити м'язи, опустити руки донизу.	
7	Випад правої ноги назад, сильно напружити м'язи, руки вбік, пальці стиснуті в кулак; ліву ногу зігнути в коліні й перенести на неї важкість тіла; розслабити м'язи, опустити руки; приставити праву ногу, повернутися у вихідне положення.	

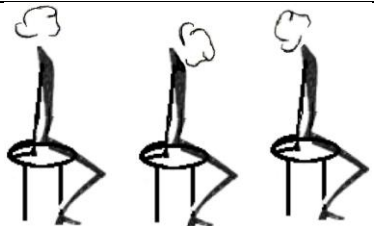
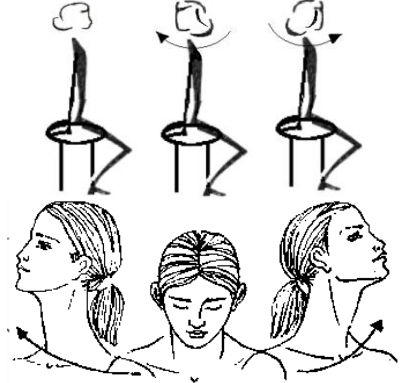
Допоміжна література:

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Масаж м'язів ший»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи ший.

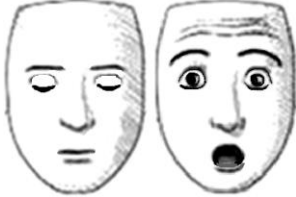
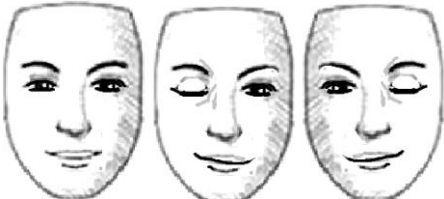
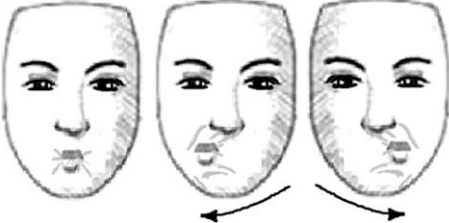
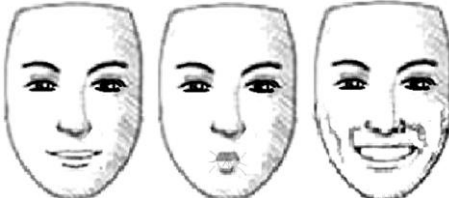
Інструкція. Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів ший (від 4 до 6 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Сісти на стілець, опустити голову до грудної клітини та закинути назад.	
2	Повертати голову то до правого плеча, то до лівого.	

Вправа «Масаж м'язів обличчя»

Мета сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи обличчя.

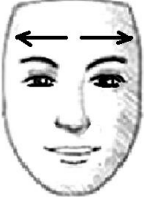
Інструкція. Виконання вправ для розслаблення та напруження м'язів обличчя (від 4 до 6 разів).

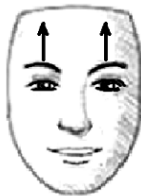
№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Обличчя розслаблене, рот закритий, очі заплющені. За командою (вербальна або плескання в долоні) напружити м'язи обличчя та розплющити очі і широко відкрити рот.	
2	Обличчя розслаблене, очі розплющені; підморгувати одним оком, а потім другим.	
3	Виконати позицію «Трубочка» (губи витягнуті вперед); по чергово переміщати витягнуті губи в правий, а потім в лівий бік обличчя.	
4	З нейтральної позиції по чергово виконувати вправи «Трубочка» (губи витягнуті вперед), «Усмішка» (губи розтягнені в усмішці, верхні і нижні зуби зімкненні, їх добре видно).	

Вправа «Логопедичний масаж м'язів обличчя»

Мета: розвинути чутливість м'язів обличчя.

Інструкція. Логопед виконує пальцями рук масаж частин обличчя та шиї дитини. Кожен елемент вправи повторюється від 5 до 8 разів. Тонізуючий масаж (для зниження тону м'язів) передбачає погладжування, розтирання, розминання. Під час розслаблюючого масажу (при підвищеному тонусі м'язів) виконують погладжування та легку вібрацію.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Масаж лоба: погладжування лоба від середньої частини до скронь.	

2	Масаж лоба: погладжування лоба від брів до його верхньої частини.	
3	Масаж лоба: легке натискання (розминання, вібрація) пальцями рук лоба від брів до його верхньої частини.	
4	Масаж щічок: погладжування (легке розтягування) щічок від кутиків рота до скронь.	
5	Масаж щічок: погладжування (легке розтягування) щічок від скронь до підборіддя.	
6	Масаж носа: погладжування від перенісся (внутрішні кутики очей) до його крил.	
7	Масаж носогубної складки: погладжування від крил носа до кутиків рота.	
8	Масаж носогубної складки: погладжування від середини верхньої губи до кутиків рота.	
9	Масаж носогубної складки: погладжування від середини нижньої губи до кутиків рота.	
10	Масаж підборіддя: погладжування від середини підборіддя до кутиків рота.	

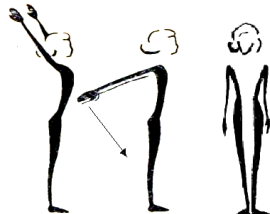
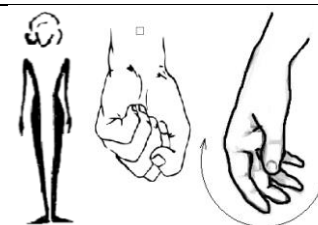
11	Масаж шиї: погладжування вздовж грудинно-ключично-соскоподібного м'яза.	
----	---	---

Вправи додаткові

«Для подолання м'язового напруження при заїканні»

Мета: сформувати вміння розслабляти м'язи обличчя, губ, язика, пальців рук при заїканні.

Інструкція. Виконання низки вправ, що знімають напругу м'язів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Виконувати рухи почергово, повільно імітуючи політ птахів: підняти руки догори; опустити руки донизу.	
2	Розслаблення кисті рук: стати рівно; розвести руки в сторони до рівня плечей; опустити розслаблені руки у вихідне положення; струсити кисті рук.	
3	Розслаблення кисті рук: стати рівно; обидві руки опустити вздовж тулуба; пальці стиснути в кулак; потрусити та розслабити кисті рук.	

Нормалізація фізіологічного, носового, мовленнєвого дихання

Особливості фізіологічного та мовленнєвого дихання

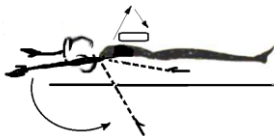
Нормотипове фізіологічне та фонаційне дихання є глибоким, помірним, непомітним. Цьому сприяє правильна постава. Сутулість призводить до стискання ребер, перешкоджає легеням розширюватися та здійснювати газообмін, який необхідний для дихання. Недостатність кисню призводить до кисневого голодування всіх органів, впливає на здоров'я організму в цілому.

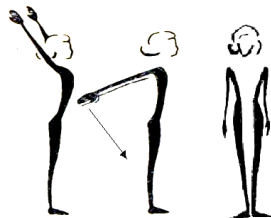
Звуки мовлення утворюються під час фази видиху. Для формування мовленнєвого дихання та голосу корекційні вправи спрямовуються на розвиток вмінь подовжено видихувати повітря під час мовлення.

Вправи «Відпрацювання правильного фізіологічного дихання»

Мета: сформувати вміння правильного фізіологічного видиху.

Інструкція. Виконання вправ для фізіологічного дихання, від 6 до 10 разів декілька днів поспіль.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Лягти на спину, руки покласти на живіт в область діафрагми, щоб відчувати її рух під час дихання: - вдих через ніс короткий; - видих через ніс плавний, тривалий (рахувати від 1 до 5); - грудна клітина сильно не розтягується (в порівнянні з глибоким диханням). В лежачому положенні дихальна вправа виконується кілька днів.	
2	Лягти на спину, покласти на живіт в область діафрагми мішечок з піском (від 0,5 до 1 кг); - вдих через ніс плавний; разом із вдихом підняти прямі руки догори (під час повного вдиху під тиском внутрішнього повітря в діафрагмі високо підняти мішечок з піском); - видих плавний, тривалий; видихуване повітря виходить через рот тонким струменем, губи приймають положення «трубочки»; під час видиху руки розводяться у сторони, спрямовуються до тулуба; мішечок з піском опускається.	
3	Сісти на стілець, випрямити спину, руку покласти на діафрагму, щоб відчувати, як вона рухається під час дихання. - вдих через ніс короткий; - видих через ніс плавний, тривалий (рахувати від 1 до 5); - грудна клітина сильно не розтягується (в порівнянні з глибоким диханням).	

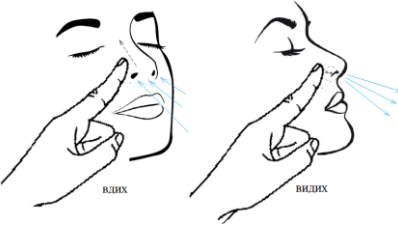
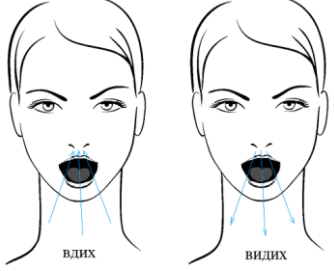
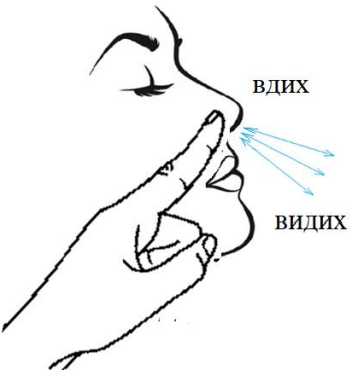
4	Стати прямо, одну руку поставити на пояс, іншу – на живіт в область діафрагми, щоб відчувати її рух під час дихання. - вдих через ніс короткий; - видих через ніс плавний, тривалий (рахувати від 1 до 5); - грудна клітина сильно не розтягується (в порівнянні з глибоким диханням).	
5	Вправу виконують поетапно декілька днів: спочатку лежачи на спині, потім сидячи і стоячи. - вдих через ніс плавний; разом із вдихом підняти прямі руки догори (під час повного вдиху діафрагма скорочується, грудна клітина розширюється в середньому та нижньому відділах); - видих плавний, тривалий; видихуване повітря виходить через рот тонким струменем, губи приймають положення «трубочки»; під час видиху руки розводяться в сторони і опускаються донизу.	
6	Повільна ходьба, під час якої потрібно контролювати дихання: - вдих через ніс; - видих через ніс плавний (тривалість – два кроки); - вдих через ніс; - видих через ніс плавний (тривалість – чотири кроки); Дитина поступово збільшує час видихання повітря, який може тривати до десяти кроків.	
7	Повільна ходьба на рахунок, контроль дихання: - вдих через ніс; - видих з рахунком «1», «2» (тривалість – два кроки); - вдих через ніс; - видих з рахунком «1», «2», «3», «4» (тривалість – чотири кроки); Дитина поступово збільшує час видихання повітря, який може тривати до десяти кроків.	 «1-2-3...»

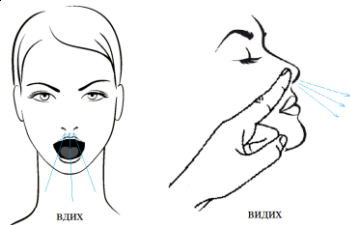
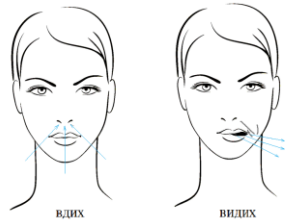
8	Повільна ходьба, контроль дихання та подовжене вимовляння певного звукосполучення, наприклад, «та-а-а»: - вдих через ніс; - видих з вимовою «та-а-а» (тривалість – два кроки); - вдих через ніс; - видих з вимовою «та-а-а» (тривалість – чотири кроки); Дитина поступово збільшує час видихання повітря, який може тривати до десяти кроків.	 «та-а-а»
---	--	---

Вправи «Відпрацювання правильного носового дихання»

Мета: сформувати вміння правильного носового дихання.

Інструкція. Виконання вправ для носового дихання (від 6 до 10 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Обличчя розслаблене. - вдих через ніс; погладжувати ніс від кінчика до верхньої частини вказівними пальцями обох рук; - під час видиху поплескати по крильцях ніздрів вказівними пальцями обох рук.	
2	- вдих через ніс; рот широко відкритий; - видих через ніс; рот широко відкритий.	
3	Варіант І. - закрити одну ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно вдих та видих; - закрити дугу ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно вдих та видих. Варіант ІІ. - закрити одну ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно вдих; - закрити дугу ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно видих. Потім навпаки. Варіант ІІІ. - вдих носом; - видих через одну ніздрю, інша закрыта вказівним пальцем. Потім змінити положення.	

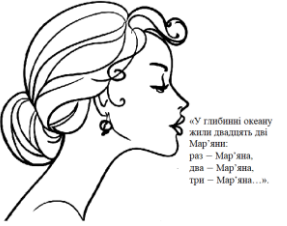
4	- вдих ротом; - видих носом двома ніздрями (потім однією ніздрею).	
5	- вдих через ніс; - видих через кутики рота – спочатку з правого, потім з лівого боків (спочатку плавно, потім різко).	

Вправи «Відпрацювання правильного мовленнєвого дихання»

Мета: сформувати вміння мовленнєвого дихання; розвинути подовжений видих під час вимови звуків, складів, речень.

Інструкція. Виконання вправи для мовленнєвого дихання (від 6 до 10 разів).

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	«Свічка» – розвинути плавний подовжений видих: - набрати через ніс повітря; - спрямувати видихуване повітря на полум'я свічки або її уявний образ; - самостійно контролювати дихання, руку тримати на діафрагмі.	
2	«Свічки на торті» – розвинути сильний, різкий видих повітря: - набрати через ніс повітря; - направити сильний та різкий струмінь видихуваного повітря на свічки, щоб їх загасити (спочатку задувають три свічки, потім їх кількість збільшують до десяти); - самостійно контролювати дихання, руку тримати на діафрагмі.	
3	«Літачок» – розвинути подовжене дихання. Потрібно здути ватну кульку, що знаходиться на носі дитини: - відкрити рот; - розтягнути в невеликій усмішці губи; - широкий язик покласти на нижню губу; - спрямовувати видихуване повітря на кінчик язика.	

4	«Злиття подиху» – розвинути вміння добирати видихуване повітря для вимови слів: - вдих (через ніс); видих повітря з вимовою рахунку (один, два, три, чотири, п'ять); - добір вдихуваного повітря через рот; - видих повітря та продовження рахунку (до десяти); - розширене положення діафрагми.	
5	«Економний видих» – розвинути вміння втримувати видихуване повітря: - вдих (через ніс); - видих повітря з вимовою свистячих звуків [с], або [ф], [ш] (їх вимова має бути плавною, без пауз та поштовхів); - положення діафрагми розширене. Також під час видиху можна вимовляти ряд голосних [і, е, а, о, у, и] або приголосних звуків, складів тощо.	
6	«Стрибунець» – розвинути вміння керувати мовленнєвим диханням під час руху. Під час швидкої ходьби на місці або стрибання потрібно вголос промовляти рядки віршів. Наприклад, Навесні, коли бузок Хоче зацвітати, Виглядає ластівок Наша біла хата. Ми подвір'я підмели, Висіяли квіти, А весні допомогли Яблуні білити. І розчистили струмок, Що тече з діброви... До прильоту ластівок Все у нас готово.	
7	«На одному подиху» – розвинути подовжене мовленнєве дихання під час вимови речень: - вдих через ніс; - речення вимовляється під час плавного випуску струменя видихуваного повітря. Наприклад: «У глибині океану жили двадцять дві Мар'яни: раз – Мар'яна, два – Мар'яна, три – Мар'яна...».	

	Мар'яна...». Рахунок продовжується доки поки вистачає видихуваного повітря.	
--	---	--

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Ігри для розвитку дихання <https://www.youtube.com/watch?v=tyHUA8A4wzM>

Нормалізація голосу, темпу, тембру, інтонації, дикції

Мета: сформувати вміння змінювати силу, тембр та інтонацію голосу під час спілкування, чітко вимовляти слова в реченнях.

Вправи на розвиток голосу

«Звуконаслідування»

Мета: сформувати вміння змінювати силу голосу під час звуконаслідування.

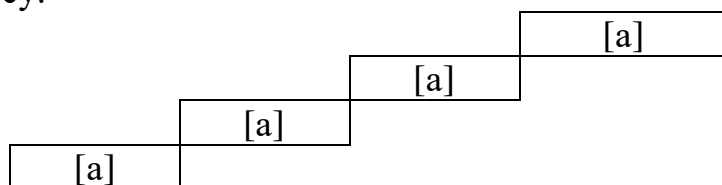
Інструкція. Подовжено на видиху повторювати за логопедом голосні та приголосні звуки мовлення, потім склади.

Звуки голосні	Звуки приголосні	Склади
[a] – [a] – [a] – [a]	[ж] – [ж] – [ж] – [ж]	га – га – га
[y] – [y] – [y] – [y]	[з] – [з] – [з] – [з]	ко – ко – ко
[y] – [y] – [y] – [y]	[ш] – [ш] – [ш] – [ш]	му – му – му
[o] – [o] – [o] – [o]	[м] – [м] – [м] – [м]	бе – бе – бе
[i] – [i] – [i] – [i]	[ф] – [ф] – [ф] – [ф]	ту – ту – ту

«Співаємо по сходинках»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. На одному подиху співати голосні звуки (пізніше приголосні), уявляючи сходинки від нижньої (тихенько) до верхньої (голосно). Починає співати тихенько, з кожною наступною верхньою сходинкою збільшує силу голосу.

«Рахуємо тихо-голосно»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Порахувати від одного до десяти. Спочатку пошепки, поступово збільшуючи силу голосу. Потім навпаки: від голосного рахування до тихого.

«Проговорюємо речення тихо-голосно»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Вимовляти речення різної тональності від тихого звучання до голосного. Потім навпаки. Наприклад: «Весна прийшла – красу принесла».

«Проговорюємо скоромовку тихо-голосно»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Промовляти скоромовку від тихого звучання до голосного. Наприклад: «Кит kota по хвилям катав – кит у воді, кіт на киті».

«Читаємо вірш тихо-голосно»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Прочитати вірш від тихого звучання до голосного. Потім від голосного до тихого. Наприклад,

А ми шпаківні будували...
Як розпускалися садки,
До нас весною завітали
Веселі наші співаки.

«Розкажи історію тихо, голосно, інтонаційно»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу та інтонацією.

Інструкція. Розповісти невеличку, знайому історію перший раз пошепки, другий – голосно, третій – зі зміною висоти голосу та інтонації відповідно до характеру персонажів.

Вправи на розвиток темпу мовлення

«Вимовляємо склади повільно-швидко»

Мета: сформувати вміння керувати темпом мовлення.

Інструкція. Вимовляти задані склади спочатку повільно, а потім поступово збільшувати темп. І навпаки: вимова складів від швидкого темпу до повільного. Наприклад, вимовляти склад «та».

«Вимовляємо речення повільно-швидко»

Мета: сформувати вміння керувати темпом мовлення.

Інструкція. Вимовляти речення спочатку повільно, потім у швидкому темпі. Наприклад, промовляти: «Плила акула під водою» тощо.

«Проговорюємо скоромовку»

Мета: сформувати вміння керувати силою голосу та темпом мовлення.

Інструкція. Промовляти скоромовку повільно, поступово збільшуючи темп.

Вправи на розвиток тембру та інтонації

Вправа «Розповідна інтонація»

Мета: сформувати вміння використовувати в мовлені розповідну інтонацію.

Інструкція. Читають текст розповідною інтонацією (спокійно, в помірному темпі, нормальною висотою голосу). Просять повторити речення із запропонованого тексту, дотримуючись зразка вимови.

«Оклична інтонація»

Мета: сформувати вміння правильно інтонувати окличні речення.

Інструкція. Озвучують правильну вимову окличних речень (голос підвищується на початку речення). І просять повторити їх за логопедом. Наприклад, озвучують розповідне окличне речення: «Яка чудова пора року!»; спонукальне окличне речення: «Вивчай рідну мову!» тощо.

«Питальна інтонація»

Мета: сформувати вміння правильно інтонувати питальні речення.

Інструкція. Озвучують правильну вимову питальних речень (спокійний початок і підвищення голосу в кінці речення). Просять повторити їх за логопедом. Наприклад, озвучують питальне окличне речення: «Чому ти ще не вдома?!»; питальне неокличне: «Чому ти запізнився?» тощо.

«Емоційні речення»

Мета: сформувати вміння емоційно-виразного мовлення.

Інструкція. Просять вимовити речення з різним емоційним забарвленням: радісно, сумно, злісно, здивовано, байдуже, заздрісно, закохано тощо. Наприклад, речення: «Я люблю тебе, мишка».

Вправи на розвиток дикції

Вправи «Для м'язів»

Мета: сформувати вміння переключати м'язи обличчя з однієї позиції на іншу.

Інструкція. Виконувати вправу за зразком:

- «Весело-сумно». Розтягнути губи в усмішці – «весело», потім їх стиснути – «сумно»;
- «Чистити зуби». Відкрити рот, розтягнути в усмішці губи, кінчиком язика «чистити» внутрішню сторону нижніх зубів.
- «М'ячик». Рот закритий. Надуваємо одну щоку, потім повітря переправляємо другу. Перекочуємо повітря з однієї щоки в іншу, як «м'ячик».
- «Хом'ячок». Рот закритий. Надуваємо обидві щоки, потім їх стискаємо.

«Чітка вимова скоромовки»

Мета: сформувати вміння чітко вимовляти слова в реченнях.

Інструкція. Просять промовляти скоромовку у повільному темпі, тихо та чітко. Поступово збільшується темп, сила голосу зі збереженням чіткості вимови.

ТЕМА 4. ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ПРИ НЕВРОЛОГІЧНИХ ПОРУШЕННЯХ

Активація вербальної уваги

Мета: формування вмінь зосереджувати увагу на модальності відчуттів; розвивати увагу до мовлення в умовах гри та навчання.

«Заборонене слово»

Мета: Сформувати слухову увагу; розвинути концентрацію уваги на вербальні повідомлення.

Інструкція. Озвучують правила гри: під час запитань не можна називати заборонене слово – його потрібно змінювати різними способами. Наприклад, заборонено називати слова, що позначають групу кольорів, таких як: «зелений», «червоний», «синій»; не можна також повторювати слова-замінники двічі. Орієнтовні запитання: «Якого кольору трава?» (салатова), «Якого кольору пшениця» (золотого); «Якого кольору ведмідь» (бурий, білий) тощо.

«Відшукай предмети на картинці»

Мета: Розвинути обсяг уваги на зоровому стимулі

Інструкція. Пропонують розглянути малюнок і визначити, які предмети там зображено, вказати їх кількість.

«Знайди групу предметів»

Мета: Розвинути вибірковість уваги на зоровому стимулі

Інструкція. Пропонують розглянути малюнок і знайти певну групу предметів серед інших зображень.

«Які слова зайві?»

Мета: Розвинути розподіл уваги.

Інструкція. Дитині читають слова, її завдання – уважно слухати текст й віднайти зайве слово, яке не підходить до змісту.

- В лісу ми збирали гриби, ягоди, шишки і капусту.
- В саду можна побачити мурах, метеликів, птахів крота і крокодила.
- По дорозі їде трактор, велосипед, човен, самокат, автомобіль, літак.
- В річці живуть карасі, щуки, соми, кажани, видри.
- Хутро має кіт, пес, папуга, заєць, дельфін.

Активација слухомовленнєвої пам'яті

Мета: сформувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальну інформацію під час різних видів діяльності.

«Що зникло?»

Мета: сформувати вміння запам'ятовувати зорові стимули та пригадувати їх; розвинути зорове сприймання, увагу та мовлення.

Інструкція. Демонструють картинку із зображеними предметами, обговорюють їх. Потім картинку змінюють і просять назвати предмети, які зникли.

«Я купила в магазині...»

Мета: сформувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальну інформацію; розвинути увагу до мовлення; сформувати мовленнєву мотивацію; сприяти емоційно позитивній взаємодії між учасниками.

Інструкція. Логопед починає гру з речення: «Я ходив в магазин, купив банан», - інший учасник повторює початок речення дорослого і закінчує своїм словом: «Я ходив в магазин купив банан, капусту». Гра продовжується доти, доки хтось із дітей не зіб'ється.

«Послідовність слів»

Мета: сформувати вміння запам'ятовувати послідовність слів; розвинути увагу до вербальної інформації.

Інструкція. Перераховують предмети (можуть бути цифри, букви, кольори, тварини, явища природи тощо) та просять повторити їх у тій же послідовності. На кожному занятті завдання ускладнюється збільшенням кількості слів.

«Знайти на слух числа»

Мета: сформувати швидкість запам'ятовування; розвивати логічне мислення, увагу.

Інструкція. Вибірково (не за порядком) називають чотири числа: «2», «5», «1», «8» – і просять їх запам'ятати. На столі викладають десять карток із різними числами. Завдання – швидко знайти серед інших чисел ті чотири, які озвучив педагог. Для ускладнення завдання поступово збільшується кількість чисел.

«Сходінки слів»

Мета: сформувати обсяг слухомовленнєвої короткочасної пам'яті; розвиток уваги до чужого мовлення; сприяти розвитку вміння будувати зв'язну розповідь.

Інструкція. Послідовно читають слова, які розташовані у 8 рядках, таким чином: перший ряд – одне слово, другий ряд – два слова, ...восьмий ряд – вісім слів (пізніше завдання ускладнюють збільшенням кількості рядів і слів в них). Завдання дошкільника – уважно слухати слова і відтворити їх одразу після озвучування педагогом (інтервал між словами – 1 секунда).

- 1) пес;
- 2) сонце, трава;
- 3) дерево, квітка, хмарка;
- 4) кажан, кріт, ложка, сік;
- 5) молоко, газета, жук, паркан, пес;
- 6) малюнок, олівець, машина, червоний, дощ, вітер;
- 7) пальто, дідусь, риба, відро, річка, черв'як, куш;
- 8) сніг, лижи, ялинка, вогонь, шапка, сніговик, діти, собака.

Активация вербально-просторового уявлення

Мета: сформувати вміння сприймати положення власного тіла, аналізувати просторові відношення предметів, розуміти та використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття.

«Виправ помилку»

Мета: сформувати вміння орієнтуватися у власному тілі; навчити позначати частини тіла, що знаходяться праворуч або ліворуч; розвинути уважність до мовлення, вміння знаходити помилки в мовленні дорослого.

Інструкція. Логопед називає певну частину тіла та її місцезнаходження (праворуч або ліворуч), деколи спеціально помиляється. Завдання – помітити помилки і показати правильну частину тіла. Наприклад, озвучено: «Права нога», - показано ліву ногу. Завдання виконане неправильно. Озвучено: «Ліве вухо», - показано ліве вухо. Завдання виконане правильно.

«Квест»

Мета: сформувати вміння орієнтування в просторі; уважно слухати та виконувати мовленнєві інструкції; відшуковувати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; розуміти просторові прикметники.

Інструкція. Пропонують відшукати предмет за навідними підказками, наприклад: «**на столі в правому верхньому куті під книжками**», «**під стільцем**», «**за дверима**», «**на полиці ліворуч**», «**в кишені пальта**», «**на підвіконні в правому кутку під шапкою**» та ін..

«Визнач предмети з правого або з лівого боку»

Мета: сформувати вміння орієнтуватися в просторовому розташуванні предметів; уважно слухати та виконувати мовленнєві інструкції; відшуковувати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; розуміти просторові прикметники.

Інструкція виконання. Пропонують відповісти на запитання і знайти предмети, що розташовані біля неї. Наприклад: «Подивись і розкажи, що знаходиться біля тебе ліворуч, зверху», «Уважно подивись і скажи, що знаходиться біля тебе праворуч, знизу», «Що ти бачиш праворуч?», «Що ти бачиш ліворуч?» і т.п.

«Опис картинки»

Мета: сформувати вміння використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття «вправо – вліво», «вгорі – вниз»; розвиток зв'язного мовлення.

Інструкція. Демонструють сюжетну картинку, яку потрібно описати, використовуючи в мовленні просторові прийменники та поняття «вправо – вліво», «вгорі – вниз».

Сюжетні картинки за джерелом:

- 1) Картинка 1 <https://brainly.in/question/21131456>
- 2) Картинка 2 <https://gamerwall.pro/46967-lesnye-zhivotnye-dlja-detej.html>

Активация вербально-логического мышления

Мета: сформувати вміння аналізувати, синтезувати мовленнєву інформацію.

«Аналогії»

Мета: сформувати вміння логічно підбирати дієслова до слів; пояснювати свій вибір.

Інструкція. Послідовно читають слова, до яких потрібно підібрати дієслово. Наприклад: лялька – гратися; книга – читати; ліжко – лежати; стілець – сидіти; зошит – писати.

«Переносне значення слів»

Мета: сформувати вміння розуміти переносне значення слів.

Інструкція. Логопед читає переносне значення слів (метафору). Завдання – пояснити їх та розкрити пряме значення.

Переносне значення	Пояснення	Пряме значення
час біжить	дитина має ноги, тому швидко рухається; час немає ніг – час швидко минає	дитина біжить
золоте серце	золота каблучка зроблена із золота; золоте серце – добра людина	золота каблучка
кам'яне обличчя	стіна кам'яна – стіна зроблена із каміння; кам'яне обличчя – обличчя не емоційне	стіна кам'яна
стіна людей	стіна будинку – будинок має 4 стіни; стіна людей – велика кількість людей	стіна будинку
море квітів	море – великий водний простір;	море

	море квітів – велика кількість квітів	
солодкий голос	солодка цукерка – солодощі з цукру; солодкий голос – приємний голос	солодка цукерка
шовкове волосся	шовкова тканина – тканина із шовку; шовкове волосся – м'яке волосся	шовкова тканина
м'який характер	м'яка подушка – не тверда, пухка; м'який характер – поступлива людина	м'яка подушка
залізна людина	залізні двері – двері зроблені із заліза; залізна людина – мужня людина	залізні двері

Гра «Розкрий пряме значення слів»

Мета: сформувати вміння розуміти переносне та пряме значення слів; розвинути уважність до мовлення.

Інструкція. Логопед читає переносне значення слів (метафору). Завдання – пояснити їх та розкрити пряме значення.

Переносне значення	Пояснення	Пряме значення
золота людина	добра людина	золоті прикраси
срібний місяць	місяць яскраво-білого кольору	срібний посуд
лисячі очі	хитрий погляд людини	хитра лисиця
гори книжок	велика кількість книжок	високі гори
солодкі спогади	приємні спогади	солодкий чай
голодний як вовк	голодна людина	хижий вовк
сонце посміхається	сонячний день	дитина посміхається
погода сумує	пахмурна погода	сумує людина
звертання до людини:		
«Ти моє сонечко»	гарна, приємна людина	сонячний день, підіймає настрій
«Ти моя бджілочка»	людина, що багато працює	бджілка збирає нектар

Перелік орієнтовних питань до підсумкового контролю

1. Дайте визначення поняттю «неврологічні захворювання».
2. Розкрийте, які несприятливі чинники впливають на неврологічні порушення.
3. На які загальні симптоми орієнтується логотерапія під час обстеження дітей.
4. Опишіть причини неврологічних порушень.
5. Розкрийте симптоми порушень мовлення під час черепно-мозкової травми. Визначте логопедичний вплив.
6. Опишіть симптоми порушень мовлення під час розсіяного склерозу. Визначте логопедичний вплив.
7. Назвіть симптоми порушень мовлення під час інсульту. Визначте логопедичний вплив.
8. Розкрийте симптоми порушень мовлення під час пухлин головного мозку. Визначте логопедичний вплив.
9. Опишіть симптоми порушень мовлення під час хвороби Паркінсона. Визначте логопедичний вплив.
10. Опишіть в загальному види мовленнєвих порушень при неврологічних розладах.
11. Розкрийте симптоми порушень мовлення при афазіях. Визначте причини їх виникнення та назвіть види.
12. Охарактеризуйте симптоми та логопедичний вплив при аферентній моторній афазії.
13. Назвіть симптоми та логопедичний вплив при еферентній моторній афазії.
14. Опишіть симптоми та логопедичний вплив при сенсорній акустико-гностичній афазії.
15. Розкрийте симптоми та логопедичний вплив при сенсорній акустико-мнестичній афазії.
16. Озвучте симптоми та логопедичний вплив при семантичній афазії.
17. Назвіть симптоми та логопедичний вплив при динамічній афазії.
18. Опишіть симптоми та логопедичний вплив при амнестичній афазії.
19. Розкрийте загальне поняття апраксії.
20. Опишіть симптоми та логопедичний вплив при апраксії мовлення.
21. Охарактеризуйте у загальному симптоми та логопедичний вплив при дизартрії.
22. Опишіть симптоми та логопедичний вплив при бульбарній дизартрії.
23. Назвіть симптоми та логопедичний вплив при псевдобульбарній дизартрії.
24. Розкрийте симптоми та логопедичний вплив при підкірковій/екстрапірамідній дизартрії.

25. Розкрийте симптоми та логопедичний вплив при мозочкової дизартрії.
26. Розкрийте симптоми та логопедичний вплив при кіркової дизартрії.
27. Опишіть симптоми та логопедичний вплив при дисфонії.
28. Опишіть симптоми та логопедичний вплив при дисфагії.
29. Розкрийте симптоми та логопедичний вплив при агнозіях.
30. Опишіть предметну агнозію.
31. Розкрийте симультанну агнозію.
32. Охарактеризуйте символічну агнозію.
33. Опишіть порушення оптико-просторового гнозису.
34. Опишіть сутність та порушення слухового сприйняття.
35. Які клінічні діагнози з порушень мовлення включають фонетичні проблеми слухового сприйняття.
36. У загальному розкрийте, які логотехнології спрямовано на корекцію мовленнєвих порушень.
37. Опишіть вправи на стимулювання нейромоторних функцій.
38. Опишіть вправи на відпрацювання фонематичного сприйняття.
39. Опишіть вправи на формування лексичного рівня мовлення.
40. Опишіть вправи з формування граматичного рівня мовлення.
41. Опишіть вправи з нормалізації просодичного рівня мовлення.
42. Які вправи можна використати для стимулювання орального пракису.
43. Які вправи можна використати для динамічності кистьового пракису.
44. Розкрийте вправи на відпрацювання фонематичного аналізу.
45. Розкрийте вправи на відпрацювання фонематичного уявлення.
46. Опишіть на формування імпресивного мовлення.
47. Опишіть на формування експресивного мовлення.
48. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки.
49. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння вживати особові займенники в мовленні (я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони).
50. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння вживати особові присвійних займенників в мовленні (*мій, моя, моє, мої*).
51. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння вживати присвійних займенників в мовленні (*наш, наша, наше; твій, твоя, твоє, твої*).
52. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння вживати присвійних займенників в мовленні для третьої особи – їхній, його, її, їх.
53. Розкрийте вправи, що спрямовані на вміння узгоджувати дієслова-присудка з підметом у числі.
54. Розкрийте вправи, що спрямовані на вміння узгоджувати прикметник з іменником.

- 55.Опишіть вправи, що спрямовані на вміння змінювати дієслова за особами та числами.
- 56.Опишіть вправи на нормалізацію тону м'язів тіла.
- 57.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів рук.
- 58.Опишіть вправи на розслаблення та напруження пальців рук.
- 59.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів рук й плечового поясу.
- 60.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів тулуба й рук.
- 61.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів ніг.
- 62.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів тулуба.
- 63.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів шиї.
- 64.Опишіть вправи на розслаблення та напруження м'язів обличчя.
- 65.Розкрийте логопедичний масаж м'язів обличчя.
66. Розкрийте вправи для подолання м'язового напруження при заїканні.
67. Розкрийте Особливості фізіологічного та мовленнєвого дихання.
68. Опишіть вправи правильного фізіологічного дихання.
- 69.Опишіть вправи правильного носового дихання.
- 70.Опишіть вправи правильного мовленнєвого дихання.
71. Розкрийте сутність нормалізації голосу, темпу, тембру, інтонації, дикції при неврологічних порушеннях.
- 72.Опишіть вправи на нормалізацію сили голосу.
- 73.Опишіть вправи, що спрямовані на вміння змінювати силу, тембр та інтонацію голосу.
74. Опишіть вправи на нормалізацію темпу мовлення.
- 75.Опишіть вправи на нормалізацію тембру мовлення.
- 76.Опишіть вправи на нормалізацію інтонації мовлення.
77. Опишіть вправи на нормалізацію дикції.
- 78.Опишіть вправи, що спрямовані на вміння чітко вимовляти слова в реченнях.
79. Розкрийте психотехнології, що спрямовані на логотерапію при неврологічних порушеннях.
80. Опишіть вправи, що спрямовані на активацію вербальної уваги.
- 81.Опишіть вправи, що спрямовані на активацію обсягу уваги на зоровому стимулі.
- 82.Опишіть вправи, що спрямовані на активацію слухомовленнєвої пам'яті.
- 83.Опишіть вправи, що спрямовані на активацію вербально-просторового уявлення.
- 84.Опишіть вправи, що спрямовані на активацію вербально-логічного мислення.

85. Опишіть вправи, що спрямовані на розвиток вмінь розуміти переносне та пряме значення слів.
86. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття «вправо – вліво», «вгорі – внизу»; розвиток зв'язного мовлення.
87. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння орієнтуватися у власному тілі.
88. Опишіть вправи, що спрямовані на корекцію короткочасної пам'яті.
89. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння запам'ятовувати послідовність слів; розвивають додатково увагу до вербальної інформації.
90. Опишіть вправи, що спрямовані на вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальну інформацію під час різних видів діяльності.

Рекомендована література

Основна

1. Белова О. Пропедевтика мовленнєвих порушень. курс лекцій. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Медобори 2006, 2017. 70 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/6655/Bielova-O.B.-Propedevtyka-movlennievkykh-porushen-kurs-lektsii.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Белова О. Психологія осіб з порушеннями мовлення. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 340с. [Електронне видання]. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8012> / <https://surl.li/bcwooz>
3. Боряк О. Шеремет М. Неврологічні основи логопедії. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 252с. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Boryak_Nevrologichni_osnovy.pdf
4. Григорова І.А., Соколова Л.І, Герасимчук Р.Д. та ін. Неврологія. Київ: Медицина. 2014. 640с. URL: <https://www.scribd.com/document/675454209/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-2014>
5. Кучеров І. С. Фізіологія людини і тварин. Київ : Вища школа, 1991. 327 с. URL: https://bioweb.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/Fiziol_vypr_2012.pdf
6. Кареліна, Т. І. Неврологія. Київ : Медицина, 2017. 288 с. URL: <https://vinmedlib.org.ua/elektronni-resursy/virtualnyi-den-informatsii/868-karelina-t-i-nevrologiya-tekst-pidruchnik-t-i-karelina-n-m-kasevich-red-n-v-litvinenko-2-e-vid-vipr-kijiv-medicsina-2017-288-s-616-8-k-22>
7. Лазарева І. А. Неврологічні основи логопедії. Луганськ, 2005. 132 с. URL: [http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9548/1/Neurological%20 foundation s%20 of %20speech %20therapy %20basic %20outline %20of %20lecture s %20for %20applicants.pdf](http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9548/1/Neurological%20foundation%20of%20speech%20therapy%20basic%20outline%20of%20lectures%20for%20applicants.pdf)
8. Козьолкін О. А. Клінічна неврологія. Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. 167 с. URL: http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/12137/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%20%D0%A0%D1%8B%D0%B1%D0%B0%D0%BB

%D0%BA%D0%BE_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1
%80%D0%BA%D0%B0.pdf

9. Махукова Т. В. Неврологічні основи логопедії. Старобільськ: Видавництво: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 35 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/233/%D0%9C%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
10. Пикалюк В. С. Нейроанатомія. Луцьк : Надстир'я, 2004. 353 с.

Додаткова

11. Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
12. Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.